

málásához, tudása nagyobbításához – higgyük ezt, és tegyünk érte, hogy így maradjon, így legyen! Az alkotó, kreatív, gondolkodó tanárok nevelhetik alkotó, kreatív, gondolkodó diákokká a gyerekeket – és ez mindannyiunk érdeke. Ez a könyv ehhez kíván és tud igazi segítséget adni.

Adamikné Jászó Anna: Anyanyelvi nevelés az ábécétől az érettségiig. Trezor Kiadó, Budapest. 2001. 329. p.

DR. SULYOK HEDVIG

főiskolai docens

SZTE Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar

Szeged

A többnyelvű és interkulturális nevelés megvalósításáért

– ÚJ MEGKÖZELÍTÉSEK A PSZICHOPEDAGÓGIÁBAN –

Az Európai Közösség minden tagállamától megköveteli a többnyelvű közoktatást. Ebben a kötetben Renzo Titone, a római La Sapienza Egyetem pszicholingvisztika professzorának olyan tanulmányai látnak magyar fordításban is napvilágot, amelyek segíteni kívánják a nyelvpolitikusokat, oktatási szakembereket a többnyelvű képzéshez kötődő problémák felismerésében, az előttük álló feladatok megtervezésében. Titone megállapításai, véleménye nemcsak az olasz oktatási viszonyokra érvényesek, hanem jó részük – némi kiegészítéssel – Magyarországon is adaptálható. A kötetet szerkesztette: Farkas Mária, Szeged, JATEPress, 2000, pp. 154.

A könyv hosszabb-rövidebb tanulmányok gyűjteménye, amelyeket a korai két- vagy többnyelvűsége nevelés lehetőségeinek, sőt szükségességének eszméje fűz össze, így célszerűnek látszik egyenként ejteni szót róluk.

1. A nyelvi sokféleség Európában és a többnyelvű oktatás. Nyugat-Európa – élén a frankofón tudósokkal és pedagógusokkal – már évekkel ezelőtt felismerte, hogy az angol-amerikai nyelv és kultúra elárasztja és áthatja az életet, a kommunikáció minden területét.

Ez a jelenség (megfogalmazásuk szerint: nyelvi imperializmus és kolonializmus) visszaszorítja a nemzeti nyelveket, gátolja a helyi etnikumok idiómájának továbbélését, elősegíti a történelmi és kulturális különbségek elmosódását, sápadtabbá, szegényebbé téve így a soknyelvű Európa színes palettáját. Ennek ellensúlyozására francia szakemberek egy szövetséget hoztak létre: a MONDE BILINGUE arra törekszik, hogy – túllépve a francia érdekeken, összefogva Nyugat-Európa intellektuális erőit – ahol még gyermekcipőben járt, ott szorgalmazza, ahol pedig gyakorlat volt, ott kiszélesítse a többnyelvű közoktatást. Az Európai Nyelvi Tanács ugyanis ezt tartja az Egyesült Európához vezető út kulturális és politikai alapjának; csak így lehet biztosítani azt, hogy a Közösség tagállamainak állampolgárai egyenlő esélyt kapva juthassanak hozzá a szakmai-tudományos ismeretekhez. Európa ugyanis, mint gazdasági és területi különbségek és egyenlőtlenségek konglomerátuma, csak egyetlen területen, a nyelv- és kultúrpolitika területén tudja bizonyítani nem-hegemonikus elkötelezettségét; csak akkor lesz képes egymás iránt toleráns polgárokat nevelni, ha már a kezdetektől, apró gyermekkoruktól több nyelv, több kultúra befogadására tanítja őket.

Az EU tagállamok jelentős része tart attól, hogy az ún. kelet-európai jelentkezők olcsó munkaerővel árasztják el piacukat. A Kétnyelvű Világ kezdeményezésére – politikai döntések meghozatala érdekében – született meg a Többnyelvű közoktatás európai chartája. A szervezet arra is felhívja a figyelmet, hogy a nyelvvel kapcsolatos szakmák, a nyelvi szolgáltatók, a közoktatás, a munkahelyek viszonylatában kincsesbányát rejtenek! Az EU-nak munkálkodnia kell tehát az egynyelvűség ideológiájának kiirtásán, szorgalmaznia kell a másodikat, sőt a harmadik nyelv elsajátítását, hiszen a nyelv eszköz és út a többi ismeretanyaghoz. Az angol a ma és a holnap Európájában megkerülhetetlen, ám ha a gyermek korán sajátítja el a második nyelvét, könnyebben tanul harmadikat, nyelvi kompetenciánk ugyanis egységes, akárhány módon keresztül is nyilvánul ez meg. (Ily módon elkerülhet az „angol vagy semmi” úthenger-effektus – írja Titone.) Figyelmébe ajánlja e témát a közoktatásban döntéshozási joggal rendelkezőknek is, hiszen az elsőként oktandó idegen nyelvet a közeli környezet figye-

lembevételével kell kiválasztani. Ez a nyelv lehet a szomszédos ország vagy a kisebbség nyelve is, e nyelvek presztízse ezáltal emelkedik, beszélobi visszakaphatják (esetenként megtépzott) méltóságukat, így egy jó döntésnek az élet több területén lehet pozitív hozama. Azzal, hogy minden lehető téren szorgalmazzuk a kora gyermekkori nyelvtanulást, egyáltalán nem mondunk le az anyanyelvi nevelésről, ellenkezőleg! Az anyanyelv ápolása, fejlesztése az egész képzési vertikumban az óvodától az egyetemig nem mellőzhető, ez ugyanis szükséges a tanuló azonosságátudatának kialakulásához s az anyanyelven elérhető széleskörű tudás megszerzéséhez is.

1984-ben az akkori Tizenkettek Közoktatási Minisztereinek Tanácsa úgy fogalmazott, hogy a felnövekvő új nemzedéknek anyanyelven kívül még két nyelv gyakorlati ismerete szükséges. A Socrates, Leonardo és a Lingua programok is ezért indultak, bár eredményességük egyelőre korlátozott. Az ok: e programok inkább a felsőoktatásban működnek, holott a sikeres és gyors nyelvsajátítás kora a kisgyermekkor, így a többnyelvű közoktatásra az első lépéseket már az óvodában meg lehet, meg kell tenni. A Felhívás azt a gondolatot is tartalmazza, hogy az alsó tagozaton az első, a felső tagozaton a második idegen nyelv intenzív oktatása közismereti tárgyakon keresztül is történjék, a középiskolai végbizonyítványban pedig három élő nyelv kommunikatív és kognitív értékelése kapjon helyet.

II. A bilingvítés pszichológiai jelentéséről. Nehéz pontosan megfogalmazni, mit értünk kétnyelvűségen – maga a szakirodalom is többféle megközelítést, definíciót ismer. Míután a bilingvizmus állapotként és folyamatként is felfogható, nem szorítokunk egy leírás, illetve egy definíció keretei közé, chelyett inkább a kétnyelvűség különböző fázisairól vagy típusairól beszélhetünk.

A kutatók egy része különbséget tesz a bilingvizmus és a bilingvítés között. Míg az előző egyéni vagy társadalmi jelenségként egyaránt értelmezhető, az utóbbit inkább pszichikai állapotnak tartják: „...a bilingvítés az egyén olyan állapota, amelyben egy vagy több nyelvi kódhoz képes hozzáférni..., a hozzáférés foka egyénenként különböző lehet.” Jól körülhatárolható terminológia nélkül nehéz e jelenség tisztázása, Titone kísérletet is tesz a fogalom definiálására, mégis ennél fontosabbnak tartja az individuuum vizsgálatát: a kétnyelvű ember vajon más, mint az egynyelvű? Véleménye szerint elsősorban a bilingvis beszélő személyiségének struktúráját kell vizsgálni; ennek jellemzőit a következőkben állapította meg:

- a kétnyelvű tudatában van, hogy képes két nyelvet használni, két kultúrában élni;
- képes két különböző nyelven gondolkodni, üzenetet létrehozni, azt ellenőrizni;
- képes ezeket az üzeneteket megfelelő kiejtéssel artikulálni, ideális esetben biztosan és hatékonyan ír és olvas ezeken a nyelveken.

III. A második nyelv korai elsajátítása, kétnyelvűség, metakognitív fejlődés és nyelvsajátítás. E tanulmány összefoglalja a korai kétnyelvűség előnyeiről szóló kutatások fontosabb eredményeit, eközben arra is felhívja az illetékes pszichopedagógusok figyelmét, hogy kiugróan jó eredmények érhetőek el ott, ahol az anyanyelvi nevelés már nagyon korán (esetleg már az óvodában) kiegészül egy második nyelvvvel. Mivel a kora gyermekkor jellemzője a képlékenység és a sokoldalú teljesítőképesség, el kell kapni azt a – Montessori által is kritikus vagy érzékeny időszaknak nevezett – periódust, amelyben „gazdaságos” módon lehet nyelvet tanulni és tanítani. Itt természetesen nem arról van szó, hogy az óvoda az általános iskola előrehozott alsó tagozatává váljék, hanem arról, hogy játékos elemekkel tarkítva ösztönözze a pedagógus a gyermek megismerő és kommunikatív készségét. A kutatók rámutatnak: léteznek olyan érzelmi szűrők, amelyek megakadályozhatják egy – számunkra valamiért idegen – kultúra nyelvének elfogadását, ezáltal komoly elsajátítási nehézségeket okozhatnak a felnőtt embernek. Gyermekkorban ezek a szűrők nem vagy alig működnek, ezért is megy könnyebben más nyelvek befogadása.

A nyelvsajátításra az említett pszicho- és szociolingvisztikai tényezőknél túl neurológiai és személyiségi tényezők is hatnak. A kérdéskörrel több évtizede foglalkozó kanadai és Egyesült Államok-beli nyelvészek kimutatták, hogy nagyon sok gyermeknek nincs szüksége arra, hogy olvasson tanítását, úgy, ahogy arra sem, hogy járt vagy beszéljen tanítását – legfeljebb ugyanazt a biztatást igénylik – de képesek iskolás koruk előtt megtanulni olvasni (az életkor 5-4-3 év is lehet!). Ha a gyermek képes egy nyelven megtanulni olvasni, akkor a második idegen nyelven is meg tudja ezt tenni; erre szépszájú példa és program akad a sok bevándorlót befogadó Kanadában, Texas államban, de Olaszországban is, ahol épp R. Titone fejlesztett ki olyan oktatócsoportot, amely 4 éves kortól alkalmas az olasz/angol, francia és német nyelven való olvasás tanítására.

IV. A korai kétnyelvű oktatás: fejlődésbeli előnyök a fiatal nyelvtanulók körében (olaszországi tapasztalatok). Az ország több városában folyik óvodáskortól nyelvtanítás, de van két olyan országrész, ahol e jelenséget már régóta kiemelten kezelik. Valle d'Aosta tartományban az oktatás nyelve óvodától a felső tagozatig az olasz és a francia, Alto-Adige/Dél-Tirolban pedig második osztálytól 14 éves korig az olaszon kívül németül is folyik a tanítás – ezáltal az is biztosítva van, hogy a két etnikum között harmonikus kapcsolat alakuljon ki. Az említett helyeken csak megfelelő nyelvtudással és vizsgával rendelkező pedagógusok taníthatnak, az állam ezt a plusz tudást ösztönzi és dotálja is.

A kétnyelvű oktatásnak azonban nem elég általában megfogalmazni az előnyeit, konkrét értékelési programokat kell kidolgozni minden szintű oktatócsoportra azért, hogy a különböző készségek és képességek fejlődése pontosan dokumentálható legyen. Olaszországban – mely köztudottan egy soknyelvű és diglossziás ország

– és a világ más pontjain folyó kétnyelvű oktatási programok eredményeiből azt a következtetést vonták le, hogy a kétnyelvű olvasás már az óvodáskorban eredményesen tanítható, elősegíti a két nyelv mélyebb elsajátítását, pozitív hatással van a kicsik kognitív fejlődésére is.

A személyes tevékenységek összes (holos) fontos komponense jelen van az emberi viselkedésben, az emberi tanulásban, így a teljes élményként való létezés, amelyet a nyelv (és kommunikáció) gazdagít, életet, azonosítást válik a szóval – vallja Titone. A kétnyelvű gyermek elméje így rugalmasabb, sokrétű mentális képességeik miatt anyanyelvükön is árnyaltabban tudják magukat kifejezni, mint az egynyelvűek. Előfordul, hogy a szülő, a pedagógus attól tart, hogy a korai kétnyelvű olvasás tanítás dupla teher, ám erről szó sincs, ellenkezőleg: a többnyelvű családban élő gyermekeknél azt figyelték meg, hogy a két nyelv használata pozitív énképet alakít ki, a kicsik egyáltalán nem tartják furcsának, hogy a tárgyaknak, dolgoknak több neve is van.

Titone oktatócsomagja szerint optimális tanulásról akkor beszélhetünk, ha a vizuális (V), az audiotoriális (A) oldal, valamint a tapintás-érzékelés (T) egymással harmóniában van. Ez a VAT módszer Olaszországban már említett kétnyelvű tartományokban, Róma, Milánó és Torino kétnyelvű iskoláiban használatos, de adaptálták Spanyolországban is a 4–6 éves korú baszk-kasztíliai gyermekek számára, az utóbbi időben pedig Svájc alkalmazza a németajkú területekre bevándorolt olasz gyermekek oktatására.

V. A kétnyelvűség pszichológiájáról és pszichopedagógiájáról című rövid tanulmányban az eddigi témát érintő vagy az újragonoldó tervvel találkozunk, így pl. Colin Baker a walesi–angol kétnyelvűséggel foglalkozó tanulmánykötetének ismertetésével, avagy – s erről a kérdés fontossága miatt részletesebben is szól – a kanadai kétnyelvű immenziós program új tapasztalataival.

VI. Azonosulás a kultúrával és az idegen nép irodalmának értékelése. „Az irodalom ... a nyelv virágzása ... nem választható el a népet jellemző élet bemutatásának komplex egészétől. A külföldi irodalom és kultúra tanítása tehát a lexikai ismeretek oktatásának természetes kiterjesztése...” (R.T. 117. p.) Ha eredeti közegükből kiemelve tanuljuk a szavakat, előfordul, hogy nem tudjuk természetes anyanyelvi kontextusukba visszahelyezni őket – gyakori csapdája ez a rosszul képzett tolmácsoknak és fordítóknak is. Titone (Brooks nyomán) olyan érdekes témák hosszú listáját adja a nyelvtanárok kezébe, amelyek az adott nyelven beszélő ország gondolkodás- és életmódját tükrözik. Így nemcsak egy listát, hanem egy kis tájékoztatást is kapunk arról, hogy ezeket a témákat milyen azonos vagy eltérő korú, társadalmi státusú stb. személyek dialógusaként érdemes „végigvinni” formális vagy informális helyzetekben.

A másik nyelv/nép tényleges megértése nem lehetséges anélkül, hogy ne ismernénk mentalitását, életmódját, vagy legalábbis intuitíve meg ne tapasztalnánk ezeket. A tanár fordítson különös gondot az egyes népekkel kapcsolatos (esetleges) hamis beidegződések legyőzésére, ugyanakkor világosítsa meg azokat a szokás- és használatbeli különbségeket, amelyek saját hazája és az idegen ország között fennállnak – tanulói így egészen biztosan elfogadható módon viselkednek majd az idegen kultúrával szemben. Irodalmi szemelvényként a didaktika autentikus szövegek választását tartja fontosnak, azért, hogy a tanulók hiteles esztétikai élményt szerezzenek.

Ebből az irodalmi bemelegítésből, természetesen, nem az óvodában, hanem már a haladó kurzusokon lesz képes profitálni a tanuló, nem elhanyagolható tehát itt sem, milyen nehézségű és esztétikai értékű művet választ a tanár, mennyit képes a szöveg az adott kultúrkör jellegzetességeiből visszatükrözni.

VII. Nyelvtanárképzés Olaszországban. A szerző – aki saját bevallása szerint még akkor kezdett érdeklődni a nyelvtanárképzés iránt, amikor az alkalmazott nyelvészetet még összekeverték a *glottodidaktikával* (mely fogalmat ő vezetett be az olasz szakterminológiába) –, keserű és hősies történetként aposztrofálja az olaszországi nyelvtanárképzés helyzetét. Teszi mindezt azért, mert – vendégoktatóként – eddig mintegy harminc egyetemen adott már elő az Ó- és Újvilágban egyaránt, nyelvtanárképzéssel foglalkozva. Véleménye szerint az általa említett intézményekben valóban nyelvtanárképzés folyik, szemben az olaszországiakkal, ahol ilyen címen többnyire bölcsészképzésről van szó (el kell ismerni, erre nálunk is van hajlam). Olaszországban egyelőre nem irányoznak elő szakmai, gyakorlati programot a leendő nyelvtanárok számára, és ritka az olyan egyetem, amely diploma után továbbképző kurzusokat szervez. Az a felfogás, hogy aki jól ismeri a nyelvet, az automatikusan jó tanár, nem állja meg a helyét, de sajnos még az olasz, mint idegen nyelv tanftására jogosító diplomát adó egyetem sem foglalkozik metodikai vagy pszichopedagógiai ismeretek közlésével. Ezért R. Titone és K. Katerinov kollégáikkal több, nyelvtanárképzésre és továbbképzésre alkalmas kurzusprogramot dolgoztak ki, amelyekben nemcsak elméleti, hanem sokoldalú módszertani képzés is szerepel. Az itt összefoglaló áttekintésként közölt továbbképzési programjukat nálunk is érdemes figyelembe venni, honi viszonyainkra könnyű alkalmazni.

A *Renzo Titone-tanulmányok* fordításának a kis kötete igen hasznos mű. A szerző neve több évtizede jól ismert az alkalmazott nyelvészet különböző aspektusaival, a nyelvtanárképzéssel, pszichopedagógiával foglalkozó szakemberek előtt. E tanulmányait – amelyeket most már nem olaszul, angolul vagy franciául kell elolvasnunk – az a hit és meggyőződés foglajja keretbe, hogy nyelvet tanítani hivatás és szakma, ezt kellő fokon és kellő intenzitással végezni csak jól felkészített tanárok tudják, akiknek sikeres munkájához minden lehető társadalmi támogatást meg kell adni, hiszen az egynyelvű, egykultúrájú állampolgár nehezen fog elboldogulni a jövő multikulturális Európájában.